

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 40 Volume: 8 Issue: 40

Ekim 2015

October 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**TURİZMİN KAYIP HALKASI: "SOSYAL SERMAYE"
THE MISSING LINK OF TOURISM: "SOCIAL CAPITAL"**

**Serkan POLAT¹
Semra AKTAŞ POLAT²**

Öz

Sosyal sermaye; güven, işbirliği, tanışıklık, aidiyet gibi kavramları bünyesinde toplayan bir kavramdır. Bu çalışma, sosyal sermaye konusunu, turizm bağlamında yeniden okuma çabasının bir ürünüdür. Çalışmanın temel amacı, turizmin kayıp halkası olarak sosyal sermaye konusuna dikkat çekmektir. Bu bağlamda, öncelikle sosyal sermaye teorisi üzerine literatür taraması gerçekleştirilmiş ve daha sonra sosyal sermaye ile turizmi ilişkilendiren çalışmalardan yola çıkarak iki olgu arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada turizmin, aracı ve dayanışmacı sosyal sermaye için bir kaynak olabileceği ve sosyal sermayenin, turizmin gelişimi ve sürdürülebilirliğinde etkili olabileceği kanısına varılmıştır. Bununla birlikte, bu iki olgunun birbiri üzerinde olumsuz etkilerinin de olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayıp Halka, Sosyal Sermaye, Dayanışmacı Sosyal Sermaye, Aracı Sosyal Sermaye, Turizm, Turizm Gelişimi, Turizm Girişimciliği.

Abstract

Social capital is a concept including trust, cooperation, acquaintance and belonging. In this study, the issue of social capital is interpreted in the context of tourism. The main objective of the study is to draw attention to the issue of social capital as the missing link of tourism. In this context, the literature on the social capital theory was primarily reviewed and then it was tried to reveal the relationship between social capital and tourism based on the studies associating tourism and social capital. In the study, it was concluded that although tourism and social capital phenomena may be a negative effect on each other, tourism may be a source of bridging and bonding social capital and the social capital will be effective in the development of tourism and its sustainability.

Keywords: Missing Link, Social Capital, Bonding Social Capital, Bridging Social Capital, Tourism, Tourism Development, Tourism Entrepreneurship.

Giriş

Sosyal sermaye henüz bir kavram olarak tanımlanmadan önce, taşıdığı anlam ile farklı çalışmalarda yer edinmiştir. Geleneksel ve modern toplum açıklamalarını cemaat ve cemiyet kavramları üzerinde ele alan Tönnies (1957: 33-34) cemaat olgusunu, özel yaşam ile ifade ederken; cemiyet olgusunu, kamusal yaşam ile ifade etmiştir. Cemaat; akrabalık ve dayanışma bağlarının çok güçlü olduğu, tarım ekonomisine dayalı geleneksel toplum özelliklerini gösterirken, cemiyet; yazılı kurallar ve bürokrasinin yerleştiği, bireyselleşmenin hızlandığı, sanayileşmiş modern toplum niteliklerini yansıtır (Kaya, 2012: 113). Cemaat anlayışında; doğal olarak gelişen ilişkiler (akrabalık ilişkisi gibi) temel alınırken; cemiyet anlayışında, "... senin için ne yapıyorsam bunu, senin benim için eş zamanlı, daha önceki veya daha sonraki hizmetini etkilemenin bir aracı olarak yapıyorum." ve "... amacım senden bir şey beklemektir." düşüncesi vardır (Tönnies, 2000: 207).

Tocqueville (1835; 1840) sosyal düzenin önemli bir temeli olarak gördüğü dernek yaşamını ve yurttaşlık katılımını demokratik toplumların yapı taşları olarak görmüştür (Tocqueville'den akt. Field 2006: 42). Durkheim (2006) toplumda işbölümünü, ideal toplum tipi anlayışı üzerine kurarak; organik ve mekanik dayanışma olmak üzere iki farklı dayanışma biçimi üzerinde durmuştur. Mekanik dayanışmanın baskın olduğu toplumlarda ortak bir bilinç ve benzerlik toplumsal dayanışmayı yoğunlaştırırken, organik dayanışmanın baskın olduğu toplumlarda ise toplumda işbölümünü sağlayan, bireyler arasındaki farklılıklardır (Durkheim 2006: 188-221).

1800'lü yıllarda dostluk, arkadaşlık, dayanışma ve işbirliği gibi konuları ele alan bu çalışmaların ardından, 1900'lü yılların başlarında Hanifan'ın (1916) sosyal sermaye tanımlaması ile karşılaşmaktayız. Hanifan'ın (1916) ele aldığı biçimiyle; dostluk ve arkadaşlık gibi ilişkiler, sosyal sermayeyi ifade etmede

¹ Arş. Gör. Dr. Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü. serkanp@sakarya.edu.tr.

² Yrd. Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü. saktas@sakarya.edu.tr

yararlanılan ilk kaynaklardır. 1993'te Putnam ile bu kavram kalkınmayla ilgili düşünceler arasına girmiştir (Harriss ve De Renzio. 2010: 7). Putnam'ın (1993) bu çalışması, günümüz sosyal sermaye çalışmalarına kaynaklık eden öncü çalışmalardan sayılabilir. Günümüzde, sosyal sermaye konusunu daha çok sosyal ağlar, güven ve normlar temelinde ele alan çalışmalara (Putnam 1993; Putnam 1995a; Putnam 1995b; Woolcock ve Narayan. 2000; Lin 1999; Bourdieu 1986) rastlanılmaktadır. Kavramsallaştırma öncesinde olduğu gibi, sosyal sermaye düşüncesinin temelinde, sosyal ilişkilerin olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Fukuyama (2009: 259) bu ilişkilerin kurulabileceği ağları, "gayri resmi normları veya değerleri paylaşan bir bağımsız unsurlar grubu" olarak tanımlamıştır. Lin (2010: 176) ise, sosyal sermayenin getirisini sosyal ilişkilere yapılan yatırımlarla ilişkilendirmiştir.

Sosyal sermayenin pozitif anlamının dışında negatif yönlerinin de tartışıldığı görülmektedir. Sosyal sermayenin, toplumsal eşitsizliğe yol açtığı düşüncesi, sosyal sermaye teorisinde önemle üzerinde durulan diğer bir konudur. Bu anlamda, sosyal sermaye teorisine en önemli katkıyı Bourdieu (1986) yapmıştır. Bourdieu (1986) sosyal sermayenin kişisel çıkarlar için kullanılabilirliğini ifade etmiştir. Sosyal sermayenin kurumsallaşmasından bahseden Bourdieu (1986) grup üyelerinin sınırlandırılabilirliği ve gruba uygun olmayanların dışlanabileceği düşüncesinden hareketle, sosyal sermayenin karanlık yüzüne dikkat çekmiştir. Gauntlett'e (2011: 2-3) göre Bourdieu, sosyal sermayenin dışlayıcı yönünün görülmesinde etkili olmuştur. Fukuyama (2009) ise, gayri resmi ağların sorunlarını, ağların dışında kalan insanlar açısından incelemiştir. Fukuyama'ya (2009: 262) göre, ağ içindekiler için bilgi akışı hızlı ve kolay olmasına rağmen, ağ dışındakiler için bu akış yavaş ve zor bir yapıdadır. Benzer bir şekilde Field (2006: 105) eşitsizliğe neden olan durumu, farklı ağlara ulaşım olanaklarının oldukça eşitsiz bir şekilde dağılmış olması ile yorumlamıştır.

Fromm'a (2006: 75-76) göre sağlıklı bir toplum, insana diğer insanları sevmeye yetisini kazandırırken, sağlıklı bir toplum, güvensizlik ve düşmanlık duygularına sebep olmaktadır. Fukuyama (2009: 47) bir toplumda suçun varlığını sosyal sermayenin yokluğuna dayandırmıştır. Bu noktada Sennett'in (2010: 340) "... şehir yabancılarla karşılaşmanın kuvvetle muhtemel olduğu, insani yerleşim alanıdır." şeklindeki ifadesinden yola çıkarak, farklı ülke ve şehirlerden gelen turistlere kapı aralayan turizm şehirlerinde, sağlıklı bir toplum için ihtiyacımız olan sosyal sermayenin yokluğu, turizm etkinliklerinin istenilen düzeyde gerçekleşmesini de engelleyebileceği ifade edilebilir. Turizm, çeşitli amaçlarla insanların, kendi ortamlarından ayrılarak farklı ülke ve bölgelere hareketliliğini konu alan ekonomik ve sosyo-kültürel bir olgudur (UNWTO 2014: 1). Turizm; turistlerin gittikleri yerlerde yerli halk ile karşılaşması ve bu karşılaşma sonucu, turistlerin yerli halkın veya kendi kültürlerinin etkilenmesiyle son bulan bir süreçtir (Nash ve Smith, 1991: 14).

2014 yılında uluslararası turizm hareketliliğine katılanların sayısı 1 milyar 133 milyona (UNWTO 2015) ulaşmıştır. Toplumsallaşma aracı olarak turizmin, kültürlerarası etkileşimde yadsınamaz bir rolü olduğu gerçeğinden hareketle, sosyal sermayenin turizm araştırmalarında henüz yeterli ilgiyi görmediğini ifade edebiliriz. Sosyal sermaye kavramının turizm ile ilişkilendirildiği çalışmaların tarihi 2000'li yıllara rastlamaktadır. Sosyal sermaye ve turizmin birlikte ele alındığı çalışmaların; turizmin sosyal sermaye üzerine etkileri (Mubangizi 2003; Jóhannesson vd. 2003; Jones 2005; Arcodia ve Witfred 2006; Zahra ve McGhee 2013; Jamieson 2014; Mura ve Tavakoli 2014; Park vd. 2015) ve sosyal sermayenin turizm üzerine etkileri (Jóhannesson vd. 2003; Macbeth vd. 2004; Karlsson 2005; Friedrichs Grängsjö ve Gummesson 2006; Nordin ve Westlund 2009; Zhao vd. 2011; Lee 2011; Nilnoppkun 2012; Lee vd. 2013; Moscardo vd. 2013) üzerine yoğunlaştığı ifade edilebilir.

Çalışmanın ana sorunsalı, sosyal sermayenin turizm için ne anlam ifade ettiğinin tespit edilmesidir. Bu sorunsal merkezinde, ilk olarak sosyal sermaye teorisinin nasıl kavramsallaştırıldığı ortaya konularak; sosyal sermayenin kaynakları, belirleyicileri ve sosyal sermayenin ölçümüne değinilmiştir. Sonrasında sosyal sermaye ve turizm bağlamında yapılan çalışmalar ele alınarak, literatürde bu iki olgunun birlikte nasıl yorumlandığı görülmeye çalışılmıştır.

Sosyal Sermaye Teorisi

Sosyal sermaye kavramını ilk kez kullanan Hanifan (1916: 130) bu kavramı, gayrimenkul ya da maddiyatla ilişkilendirmediğini; sosyal sermayenin, insanların günlük yaşamlarında bireyler ve aileleri arasında geliştirdikleri dostluk ve arkadaşlık gibi ilişkileri ifade ettiğine değinmiştir.

Genel anlamda, sosyal sermaye kavramının ilişki odaklı (Field 2006; Bourdieu 1986; Lin 1999) bir kavram olduğu ifade edilebilir. Sosyal iletişim ağlarının bir servet olduğuna ve iletişim ağlarının, sosyal bağlılık için bir temel oluşturduğuna değinen Field (2006: 1-16) sosyal sermayenin tezini ilişkilere dayandırarak, tanıdığımız insan sayısının, sosyal sermaye açısından zenginliğimizin kanıtı olduğu yorumunu yapmıştır.

Bourdieu (1986: 51) sosyal sermaye kapasitesinin; bireylerin bağlantı ağlarına bağlı olduğunu ve bireyler tarafından yoğun kullanıldığında arttırılabileceğini, yoğun kullanılmadığında ise azaltılabileceğini ifade etmektedir. Coleman (1988: 98) sosyal sermaye kavramının işlevsel yanına dikkat çekerek, sosyal sermayenin; sosyal yapının ve sosyal yapı içindeki kurum veya kişilerin faaliyetlerini kolaylaştıran bir olgu olduğuna değinmiştir.

Putnam (1995a: 664-665) kavramın kapsamını genişleterek, sosyal sermayeyi; paylaşılan amaçları daha etkin bir şekilde gerçekleştirmek için, katılımcıların hareketini sağlayan; ağlar, normlar ve güveni içeren sosyal yaşamın özellikleri şeklinde açıklar. Benzer bir yaklaşımla Woolcock ve Narayan (2000) sosyal sermayeyi, insanların toplu bir şekilde hareketini sağlayan normlar ve ağlar olarak tanımlar. Bowling oynarken ya da arkadaşlarımızla kahve içerken sosyal sermayeyi oluşturabileceğimizi düşünen Putnam'a (1995a: 665) göre sosyal sermaye teorisi, insanlarla daha fazla bağlantı kurmayı ve insanlara daha fazla güvenmeyi gerektirir.

Başka bir tanımda ise Fukuyama (2000: 1) sosyal sermayenin; dinin, geleneğin, tarihi deneyimlerin ve diğer kültürel normların bir ürünü olduğunu savunmaktadır. Benzer şekilde Karagül ve Masca (2005: 39) sosyal sermaye olgusunun, topluma yön veren ahlaki değerlere, eğitime, kültürel ve siyasi yapıya göre şekillendiğini belirtmiştir. Whitely (2000: 447) ise bu kavramın; güven, işbirliği ve sivil katılım olmak üzere üç farklı konu ile işlenebileceğini düşünmektedir.

Putnam (1995b: 71-73) sosyal sermayenin Amerika'da son zamanlarda kaybolduğuna değinmiş ve bunun nedenlerini aile bağlarının gevşemesine, komşuluk bağlarının zamanla zayıflamasına ve güvenin de zamanla azalmasına bağlamıştır. Putnam (1996: 68) aile bağlarının zamanla önemini yitirmesini; toplumsal yaşamda kadının bilinenin dışına çıkarak, iş yaşamında yer almaya başlamasına bağlayarak bu durumun sosyal sermayeyi olumsuz etkilediğini ifade etmiştir.

Fukuyama'ya (2009: 320) göre "... toplumlar; toplumsal sermayeyi karmaşık ve genellikle anlaşılması güç bir süreç içerisinde yeniden üretirler. Bu süreç çoğu kez birkaç nesli kapsar ve işbirliğine yönelik eski normları, yerine yenilerini koymadan ortadan kaldırarak ardında çok sayıda kurban bırakır." Fukuyama'nın (2009) bu ifadesinden, Putnam'ın (1996) değindiği, sosyal sermayeyi olumsuz etkileyen unsurların esasında yeniden üretilmiş olan sosyal sermayenin bir parçası olduğu düşünülebilir. Bourdieu (1986) sosyal sermayenin kişisel çıkarlar için kullanılabileceğini ifade etmiştir.

Field'e (2006: 26) göre Bourdieu'nun (1986) bu teorisi, bazı grupların kendi çıkarları için bağlantılarını kullanmasıyla ilgilidir. Bourdieu'nun (1986) yorumu ile sosyal sermayenin, salt olumlu ya da olumsuz tanımlanan bir kavram olmadığı ifade edilebilir. Tablo 1'de sosyal sermaye kavramına ilişkin literatürde yer alan tanımlar yer almaktadır.

Tablo 1. Sosyal Sermaye Tanımları

Yazar	Yıl	Sosyal Sermaye Tanımı
Lyda Judson Hanifan	1916	İnsanların günlük yaşamlarında bireyler ve aileleri arasında geliştirdikleri dostluk, arkadaşlık vb. ilişkiler.
Pierre Bourdieu	1986	Karşılıklı tanışıklık ve tanımaya dayanan daha az ya da daha fazla kurumsal ilişkilere bağlı bireyin ya da grubun fiili ve potansiyel bütün kaynaklarının toplamı.
James Samuel Coleman	1988	Sosyal yapının ve sosyal yapı içindeki kurum veya kişilerin faaliyetlerini kolaylaştıran bir olgu.
Robert D. Putnam	1993	En az iki kişi arasında, güvene dayalı bir şekilde kurulabilen iletişim imkânı, toplumu oluşturan fertler, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasındaki koordinasyon faaliyetlerini kolaylaştırarak toplumun üretkenliğini arttıran, güven, norm ve iletişim ağı özellikleri.
Robert D. Putnam	1995	Paylaşılan amaçları daha etkin bir şekilde gerçekleştirmek için katılımcıların hareketini sağlayan ağlar, normlar ve güveni içeren sosyal yaşamın özellikleri. Bizim başkalarıyla olan ilişkilerimiz.
Micheal Woolcock ve Deepa Narayan	2000	İnsanların toplu bir şekilde hareketini sağlayan normlar ve ağlar.
Francis Fukuyama	2000	İnsanlar arasındaki işbirliğini sağlayan gayri resmi normlar. Dinin, geleneğin, tarihi deneyimlerin ve diğer kültürel normların bir ürünü.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Sosyal sermaye ile ilgili olarak yapılan tanımların dışında, sosyal sermayenin kaynakları da ilgili literatürde yer alan bir diğer konudur. Konuyu iktisat teorisinde dile getiren Loury (1989: 272) insanların sosyal sermaye olarak adlandırılacak, doğuştan gelen yeteneklerle hayata başladıklarını vurgulamıştır. Loury (1977: 176) beşeri sermaye tanımlamasından yola çıkarak, sosyal sermaye olgusunu; beşeri sermayenin geleneksel özelliklerini kazanmada etkili olabilecek kaynaklar olarak ele almıştır. Coleman'a (1994: 300-304) göre bu kaynaklar, insanlar için farklılaşabileceği gibi, beşeri sermayenin gelişiminde, insanlar arasındaki ilişkileri kolaylaştırıcı etkisiyle, çocuklar ve yetişkinler için de önemli bir avantaj olabilir.

Bourdieu (1986: 51) benzer bir şekilde, sosyal sermayeyi, ilişkilere dayandırmakta ve bu kavramı "tanışıklık ve tanımaya dayanan daha az ya da daha fazla kurumsal ilişkilere bağlı bireyin ya da grubun fiili ve potansiyel bütün kaynaklarının toplamı" şeklinde tanımlamaktadır.

Temple (2000: 23) sosyal sermayenin kaynaklarıyla sonuçlarının birbirinden ayrılmasının güç olduğunu ifade etmiştir. Sosyal sermayenin sonuçları ile ilgilenen Stone (2001: 5) sosyal sermaye için uzak ve yakın göstergelerden bahsetmiştir. Stone'a (2001: 5) göre uzak göstergeler, sosyal sermayenin sonuçlarıdır. Bunlara örnek olarak; sağlık, suç oranları, işsizlik oranları, eğitime katılma oranları verilebilirken, yakın göstergelere örnek olarak; sosyal ağlar, güven ve karşılıklı olma verilebilir. Stone ve Hughes (2002) ise sosyal sermayenin sonuçlarını; (i) geçinme olanakları ve başarı gibi bireysel ve ailevi iyileşmeler, (ii) toplum sağlığı konusundaki toplumsal iyileşmeler, (iii) gönüllülük, topluluk ve işbirliği bağlamında hareketli bir kent yaşamı, (iv) suç oranlarını azaltan hoşgörü anlayışının hâkim olduğu komşuluk ve mekân iyileşmeleri, (v) katılım, demokrasi, eşitlik ve yönetim gibi siyasi iyileşmeler, (vi) refah ve zenginlik ile en aza indirgenmiş eşitsizlik gibi ekonomik iyileşmeler olarak altı başlık altında incelemiştir.

Sosyal sermaye bağlamında ele alınan diğer bir konu ise sosyal sermayenin ölçümüdür. Sosyal sermayenin ölçümü ile ilgili genel kanı, bu olguyu ölçmenin zor olduğuna yöneliktir (OECD 2001: 43; Halpern 2005: 31; Field 2006: 180; Van Deth 2008: 158). Foxton ve Jones (2011: 2) sosyal sermaye tanımlarının temelde, sosyal ağlara odaklandığını ifade ederek, bu olgunun dayanışmacı, aracı ve bağlayıcı sosyal sermaye gibi farklı türdeki ağlarla tanımlanabileceğini ifade etmiştir. Bu ayrımın dışında Lin (2001) sosyal sermayeyi; güçlü ve zayıf bağlar şeklinde incelemiştir. Güçlü bağlar, birbirine benzeyen insanları bağlarken; zayıf bağlar, farklı sosyal ve kültürel geçmişlerden gelen insanları bir araya getirir (Field 2006: 93). Lin (1999: 35) sosyal sermayenin; sosyal ağlar ve sosyal ilişkilerde kökleştiğini ve bir kavram olarak sosyal sermayenin bu bağ çerçevesinde ölçülmesi gerektiğini savunmuştur.

Sosyal sermayenin ölçülmesinde "güven" en kabul edilebilir gösterge durumundadır. Ancak Field (2006: 182) güvenin kendisini sosyal sermayenin bir boyutu değil, sonucu olarak yorumlamaktadır. Fukuyama'ya (2001: 8) göre, modern bir toplumun güven yarıçapı, birbiri ile örtüşen ve eş merkezli bir seri olarak düşünülebilir ve bu seri, sivil toplum kuruluşları ve dini gruplar aracılığıyla arkadaş ve takımlara kadar uzanabilir.

Sosyal sermayenin ölçülmesine yönelik yapılan çalışmalara, Dünya Değerler Araştırması örnek verilebilir. Dünya Değerler Araştırması değişen değerler ile bu değerlerin sosyal ve siyasal yaşam üzerindeki etkilerini inceleyen, dünya çapında bir ağıdır (WVS, 2015a). Dünya Değerler Araştırması'nda katılımcılara; "Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? ve başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken çok dikkatli olmak mı gerekir?" (WVS, 2015b) soruları ile ülkelerin güven istatistikleri çıkartılmaktadır.

Norris (2002: 153) sosyal sermayenin ölçümü ile ilgili olarak, toplumların tipolojisine ilişkin, yapısal ve kültürel boyut olmak üzere bir değerlendirme yapmıştır. Bu değerlendirmeye göre; kültürel boyutu güçlü ama yapısal boyutu zayıf olan toplumların sosyal sermayesi melez, hem kültürel boyutu, hem de yapısal boyutu güçlü olan toplumların sosyal sermayesi yoğun, hem kültürel boyutu, hem de yapısal boyutu zayıf olan toplumların sosyal sermayesi zayıf, kültürel boyutu zayıf ancak yapısal boyutu güçlü toplumların sosyal sermayesi melez yapıdadır. Farklı olarak Bjørnskov ve Svendsen (2003) sosyal sermayenin yapılan heterojen tanımları nedeniyle tam anlamıyla ölçülemediğini ve bu konuda henüz uzlaşmaya varılmadığını dile getirmiştir. Bjørnskov ve Svendsen (2003: 26) sosyal sermaye ölçümü ile ilgili tümevarımsal olarak mikro, orta (meso) ve makro olmak üzere üç farklı yaklaşım tespit etmiştir. Mikro düzeyde güvenin derecesi, orta düzeyde gönüllü kuruluşları, sivillerin katılımını ve yozlaşmayı, makro düzeyde ise hükümete güveni, yozlaşmayı, ekonomik özgürlük ve yetkinin dağıtılmasını ifade etmektedir.

Sosyal sermaye kavramı kayıp halka benzetmesi ile ekonomide kalkınmanın önemli bir değişkeni olarak ele alınmış ve zamanla kapsamı genişletilerek farklı alanlarda da ele alınmıştır. Kayıp halka benzetmesi, Aktay'ın (2005) çalışmasında, siyaset disiplininde kendine yer bulmuştur. Aktay (2005) Türk siyasi düşüncesindeki kayıp halkayı aradığı çalışmasında, Türk siyasi düşüncesinin sorunlarına yer vermiştir. Türköne (2005) ise, kayıp halkayı sivil toplumun kendisi olarak yorumlamış ve kamuya yansıyan tüm olumsuzlukların sivil toplumun katılımı ile çözümlenebileceğine değinmiştir.

Kayıp Halka metaforu, sosyal sermaye tartışmalarına, Dünya Bankası'nın yaptığı eleştiri ve katkılardan dolayı ortaya çıkmıştır (Harriss ve De Renzio 1997: 919). Dünya Bankası'nın (1997) raporunda, Grootaert (1997: 77) Kayıp Halka benzetmesini sosyal sermayenin kendisi olarak yorumlamıştır. Grootaert (1997: 77) ekonomik kalkınmada; beşeri ve fiziki sermayenin dışında unutulmuş ve kayıp halkaya benzetilen sosyal sermayenin önemi üzerinde durmuştur. Benzer bir yaklaşımla Brown-Graham (2003: 32) sosyal sermayenin yoksulluk ve zenginlik arasında bir kayıp halka olduğunu ifade etmiştir.

Bu çalışmada, Dünya Bankası'ndan Grootaert'in (1997) ele aldığı şekli ile kayıp halka, sosyal sermayenin kendisi olarak yorumlanmış ve sosyal sermaye; ekonomik ve sosyo-kültürel bir olgu olan turizmin kayıp halkası olarak değerlendirilmiştir. Böyle bir değerlendirmede bulunulmasının temel dayanağını, sosyal sermayenin turizm için tamamlayıcı bir unsur olduğu düşüncesi oluşturmaktadır.

Sosyal Sermaye ve Turizm

Sosyal sermaye konusunu turizm ile ilişkilendiren çalışmaların çok uzun bir tarihi seyri yoktur. Sosyal sermaye ve turizm bağlamında kısıtlı bir literatürün olması bu iki konunun entegre edilmesini zorlaştırmaktadır (Lee vd. 2013: 151). Sosyal sermaye ve turizm ile ilgili çalışmaların: (i) turizmin, sosyal sermayenin inşası üzerindeki rolü (Arcodia ve Whitford 2006; Zahra ve McGehee 2013; Mura ve Tavakoli 2014; Jamieson 2014; Casado- Díaz vd. 2014); (ii) sosyal sermayenin, bölgesel turizm gelişimi üzerindeki rolü (Jóhannesson vd. 2003; Macbeth vd. 2004; Friedrichs Grängsjö ve Gummesson 2006; Nordin ve Westlund 2009; Nilnoppkun 2012; Moscardo vd. 2013; Lee vd. 2013; Park vd. 2015); (iii) sosyal sermayenin konaklama ve seyahat işletmeciliği faaliyetleri gibi girişimcilik üzerindeki rolü (Karlsson 2005; Zhao vd. 2011); (iv) kırsal turizm etkinlikleri gibi turizm faaliyetlerine katılım yoluyla, sorunların çözümünde sosyal sermayenin etkileri (Mubangizi 2003; Jóhannesson vd. 2003; Jones 2005; Park vd. 2012) olmak üzere temelde dört konu üzerinde odaklandığı ifade edilebilir.

Zahra ve McGehee (2013) bağlayıcı ve aracı sosyal sermayenin turizm etkinliklerinden nasıl etkilendiği konusu üzerinde durmuştur. Zahra ve McGehee (2013: 23) göre aracı sosyal sermaye; yerel toplum ve yabancılar arasındaki karşılıklı iletişimi ifade ederken, bağlayıcı sosyal sermaye ise bir toplumun üyeleri arasındaki karşılıklı iletişimi ifade etmektedir. Turizm ve sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi sosyal ilişkilerde arayan bir başka çalışmada ise Mura ve Tavakoli (2014: 28-41) turizmin, insanlar arasındaki sosyal ilişkileri güçlendiren ve insanlar arasındaki güvenin ve samimiyetin sağlanmasına katkı sağlayan bir deneyim olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Turizmin, sosyal sermayenin inşası üzerindeki rolüne ilişkin, daha iyi bir yaşama kaçış ile özetlenen ve turizm ile ilişkilendirilen (O'Reilly ve Benson 2012; Casado-Díaz 2012; Casado-Díaz vd. 2014) yaşam biçimi göçü olarak tanımlanan olguya da değinilebilir. O'Reilly ve Benson (2012: 2) yaşam biçimi göçü kavramını; emekli göçü, boş zaman göçü, kentten uzaklaşma, ikincil konut sahipliği, konfor arayışı ve mevsimsel göç gibi kavramlar için şemsiye bir kavram olarak ortaya atmıştır. O'Reilly (2007) emekli göçmenlerin genellikle göç ettikleri bölgeye ilk defa turist olarak gittiklerini, sonrasında ise yerleşmeye karar verdiklerini ifade etmiştir. Casado-Díaz vd. (2014: 125-136) göç hareketliliğini turizm ile ilişkilendirdiği çalışmasında, sosyal sermayeyi; bir toplumun üyeleri arasındaki resmi ve gayri resmi ilişkilerden türeyen bir kaynak olarak kabul etmiş ve emekli göçmenlerin, uluslararası bağlayıcı sosyal sermayenin sürdürülmesinde önemli bir rolü olduğuna değinmiştir. Emeklilik sonrası yaşam için özellikle modern toplumlarda artan hareketlilik ile bir anlamda sosyal sermayenin inşa edildiğini dile getiren Casado-Díaz (2012: 87-89) emekli göçmenlerin, göç ettikleri bölge halkı ile kurdukları yakın ilişkiler devam ederken, kendi ülkelerindeki akraba ve arkadaşları ile olan bağlarını da koruduklarını, böylece sosyal sermayenin sürdürüldüğünü ifade ederek; artan yaşam beklentileri, erken emeklilik, gelir artışı gibi faktörlerin turizm deneyimini tetikleyen temel faktörler olduğunu ve böylece boş zaman faaliyetlerinin sosyal sermaye birikimini sağladığını belirtmiştir.

Göç konusu ile ilgili olarak, yabancı ülke vatandaşları ile yapılan evliliklere de değinilmektedir. Trundle (2012) kültürlerarası evlilikleri konu edindiği çalışmasında, konuyu turizm ile ilişkilendirmiş ve İtalya'ya özellikle de Floransa'ya dünyanın çeşitli ülkelerinden gelerek İtalyan erkekleri ile evlenen kadın turistlere vurgu yapmıştır. Türkiye'de bunun örnekleri, özellikle Antalya ve Muğla gibi sahil bölgelerine gelen Rus ve Alman kadınlarla evlenen Türk erkeklerinde görülebilir. Böyle bir evlenme yolu ile aile yapısı da değişmekte; din ve dil farklılığı başta olmak üzere geleneksel aile yapısından uzaklaşmaktadır. Bu uzaklaşma, turizmin sosyal sermaye üzerinde olumsuz etkisine örnek olarak verilebilir. USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu) (2008: 47) tarafından yılında yayınlanan raporda; bu evliliklerin sonucu ahlaki çözümler olarak tanımlanmış ve bu durum "yabancı kadınlardan gelen eş arama talebini fırsata çevirmeye çalışan kişilerin, fuhuş sektörünü canlandırma yönünde çabaları olmaktadır." (USAK 2008: 48) şeklinde yorumlanmıştır. Rakamsal bir değerlendirme yapılacak olursa, sahil bölgelerinden Alanya'da gerçekleşen Türk ve yabancı evlilikleri ile ilgili olarak Alanya Belediyesi'nin (2015) yaptığı açıklamaya göre, Alanya'da Resmi kayıtlara göre 43 ülkeden 12 bin 393 yerleşik yabancı yaşamaktadır. 2014 yılında 314 yabancı kadın, Türk erkeklerle evlenmiş. Son üç yılda değişik ülkelerden vatandaşlarla kıyılan nikahlarla ilçeye 640 yabancı gelin gelmiştir.

Yabancı bir ülkeye yerleşen yabancılardan bazıları, kendi site ve mahallelerini kurarak yerel halktan ayrı olarak kendi kültürlerini yaşatmaya devam ederken, bazıları ise yerleştiği ülkenin kültürüne uyum

sağlamaya çalışmaktadır. Bu konuda USAK (2008) raporunda; başka bir ülkeye yerleşenlerin önemli bir kısmının, kendi ülkelerinden gelenlerin sayısının yoğun olduğu yerleşim yerlerini tercih ettikleri ifade edilmiştir. “Bu bir çelişki gibi görünse de göç edenler gittikleri ülkelerde o ülke vatandaşlarının dillerini öğrenmek yerine kendi vatandaşları ile birlikte siteler oluşturmakta ve gittikleri yerde geldikleri ülkenin küçük bir örneğini oluşturmaktadır” (USAK, 2008: 20). Bu durum, yabancıların kendilerini ayırttıkları ve böylece kendi sosyal sermayelerini ürettikleri bir oluşuma neden olmaktadır. Basında yer alan bir yazı, bu oluşuma bir örnek olarak verilebilir;

Türkiye’de yaşamaya başlayan yabancılar artık kendi mahallelerini oluşturuyor. Dalaman’ı daha çok emekli İngilizler tercih ederken Dalyan’ın yerleşik yabancı konuklarının çoğunluğunu ise Almanlar oluşturuyor. ... Muğla’nın Dalaman ilçesinde İngiliz, Ortaca’nın Dalyan beldesinde ise Alman mahalleleri oluştu (Referans Gazetesi, 2006).

Sosyal sermaye konusunda, üzerinde önemle durulan sivil katılım ile ilgili olarak Renno’nun (2000: 11-12) “boş zamanlarında Putnam’ın Amerika’nın sosyal sermayesini azaltan bir konu olarak ele aldığı “televizyon izlemek” yerine spor yapmayı tercih eden bireyler sivil etkinliklere katılmaya daha fazla eğilimli olabilirler” şeklindeki ifadesi dikkat çekicidir. Benzer bir şekilde Jamieson (2014: 57) spor turizmi etkinliklerinin, toplulukların bir araya getirilmesinde önemli bir rol oynadığına değinmiştir. Jamieson (2014: 63) spor turizmi etkinliklerinin ilgili toplumun sosyal sermayesinin inşasındaki önemine vurgu yapmış ve bu etkinliklerin, dayanışmacı sosyal sermayenin oluşumuna katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Festivallerin, sosyal sermaye üzerindeki etkilerini inceleyen Arcodia ve Whitford’un (2006) belirttiği gibi turizm etkinliklerinin; sosyal sermaye üzerinde ekonomik, çevresel, politik ve sosyo-kültürel etkilere sahip olduğu ifade edilebilir.

Ekonomik açıdan sosyal sermayenin turizme etkisi; bölgesel gelişim ve girişimcilik üzerinde irdelenmiştir. Moscardo vd. (2013: 223) sosyal sermayenin bölgedeki turizm gelişiminde yapıcı ve yıkıcı bir etkisi olduğuna vurgu yapmaktadır. Nilnoppkun’a (2012: 767-768) göre, bir destinasyonun turizm alanında gelişimini sürdürmek için destinasyonun; beşeri, doğal ve sosyal sermayesi analiz edilmeli, değerlendirilmeli ve yönetilmelidir. Park vd. (2015) yerel halkın turizme karşı tutumlarını ve sosyal sermayenin rolünü inceledikleri bir çalışmada, sosyal sermayesi yüksek olan toplumların, turizmin olumsuz etkilerine karşı daha hassas olmalarının ve turizmin olumlu sosyo-ekonomik yararlarına daha az değer vermelerinin mümkün olabileceğini tespit etmiştir. Yerel halkın tutumunun iyi yönetilmediği bir toplum, turizmin gelişimine şüpheyle yaklaşan diğer toplumlara kolayca etkileyebilir (Park vd. 2015: 128). Sosyal sermaye, turizmin sosyal yönlerini anlama ve değerlendirmede önemli bir kriterdir (Lee vd. 2013: 151). Macbeth vd. (2004: 502) benzer bir biçimde sosyal, siyasi ve kültürel sermayenin, hem bölgesel turizm gelişiminde, hem de toplumun sosyal karakteristiklerinin anlaşılmasında önemli olduğunu ifade etmiştir.

Friedrichs Grängsjö ve Gummesson (2006: 67) yerel otel işletmelerinin, ağlar aracılığı ile sosyal sermayeyi inşa ederek, destinasyon çekiciliğini arttırabileceklerine değinmiştir. Sosyal sermaye ve destinasyon gelişimi arasında bir ilişki olduğunu dile getiren Nordin ve Westlund (2009: 260) sosyal ilişkilerin, destinasyon gelişim sürecinde merkezi rol oynadığına vurgu yapmıştır. Ağbağların³ işlevlerine odaklanan Öztaş (2007: 83-84) dayanışmacı sosyal sermayeden hareketle; güçlü bağların anlaşmazlıkları azaltacağını, işletmeler ve kurumlar arası ilişkileri geliştireceğini belirtmiştir. Sosyal ilişkilere işaret eden sosyal sermaye ile kültür ve geleneğe işaret eden kültürel sermayenin nasıl ekonomik sermayeye dönüştürülebileceği ile ilgilenen Karlsson (2005: 102-107) sosyal sermayenin küçük işletmelerin geliştirilmesinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Sosyal sermayenin özellikle yerel turizm gelişiminde önemli bir etkisi olduğuna değinen Zhao vd. (2011: 1586) tarafından yapılan bir çalışmanın sonucunda; sosyal sermayenin, kırsal turizm sektöründe girişimcilik üzerinde önemli bir etkisi olduğu ve bireylerin bir turizm işletmesi kurmalarında önemli olduğu tespit edilmiştir.

Girişimcilikle bağlantılı olarak üzerinde durabileceğimiz bir diğer konu ise yeni teknolojinin benimsenmesi olacaktır. Lee (2011: 9) sosyal sermayeyi, Destinasyon Pazarlama Örgütü (DMO) için yeni teknolojilerin benimsenmesinde bilgi edinme kaynağı olarak ve algı ve tutumları etkileyen bir kavram olarak görmektedir. Burada, Lee (2011) sosyal sermayeyi, DMO yöneticilerinin teknolojiyi doğrudan kabul kararını etkilediği görüşünden daha ziyade, bilgi edinmeyi kolaylaştıran bir dış etken olarak kabul etmiştir. Turizm teknolojisine uyum sürecinde, sosyal sermayenin etkisini inceleyen Lee vd. (2013: 149) köprü kuran aracı bağların; güvenin, örgüt faaliyetlerinin ve normların teknolojiye uyum sürecinde önemli etkileri olduğunu ifade etmiştir.

³ Öztaş’ın bu çalışmasında ağbağ kavramı “network” kelimesinin Türkçe karşılığı olarak verilmiştir.

Sosyal sermaye, turizm aracılığı ile yerel kalkınmaya ilişkin sorunların çözümünde etkili bir unsur olarak görülmüştür (Mubangizi 2003; Jóhannesson vd. 2003; Jones 2005; Park vd. 2012). Sosyal sermayeyi, bu yönüyle ele alan çalışmaların ortak yönü; turizm etkinliklerine katılımın, sosyal sermayeyi yükselteceği ve toplumsal sorunları azaltacağı düşüncesidir. Sosyal sermaye kavramını ekoturizm kapsamında inceleyen Jones (2005: 307) sosyal sermayenin özellikle kırsal topluluklarda yerel kalkınma problemlerine sürdürülebilir çözümler üretmede merkezi bir rol üstlendiğine değinmiştir. Mubangizi (2003: 140) ise kırsal alanda yaşayan topluluklar ve kırsal yaşam koşullarının iyileştirilmesini, geçim çerçevesinde sosyal sermayeyi ele alarak irdelemiştir. Mubangizi (2003: 141) beşeri, doğal, finansal, fiziksel (çevresel) ve sosyal sermaye olmak üzere beş farklı sermayeden bahsetmiş ve bu sermaye türlerinin hepsinin gerekli, ancak hiçbirisinin geçim için yeterli olmayacağını, sermayeye ek olarak destekleyici politikalar olması gerektiğini dile getirmiştir.

Jóhannesson vd. (2003: 9) sosyal sermayenin, kültürel ekonominin oluşmasında önemli olduğunu belirtmiştir. Kırsal turizm gelişim sürecinde sosyal sermayenin; işbirliği, normlar, güven ve sosyal ağlar olmak üzere dört farklı bileşenine odaklanan Park vd. (2012: 1511-1518) ise kırsal turizm alanlarında yaşanan toplumsal çatışmaların yönetiminde etkili olan sosyal sermaye faktörlerini tanımlamaya çalışmış ve turizm sektörüne katılımın; toplumsal çatışmaların yönetimi ve sosyal sermayenin yükseltilmesine yardımcı olabileceğini ifade etmiştir.

Sosyal sermaye ve turizm üzerine kurgulanan bu çalışmalardan hareketle, sosyal sermaye ve turizm arasındaki karşılıklı etkileşimden söz etmek mümkün olmaktadır. Sosyal sermaye bir bölgedeki turizmin gelişiminde olumlu ve/veya olumsuz bir etkiye sahipken, turizm de bir bölgenin sosyal sermayesinin inşası üzerinde pozitif ya da negatif bir etkiye sahiptir denilebilir. Sosyal sermaye teorisinden, sosyal sermayenin dinamik bir yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal sermaye, bireysel ya da kitlesel hareketlerle bir kültürden başka bir kültüre taşınarak yeni bir form kazanabilir. Başka bir açıdan da; söz konusu hareketlilikle birlikte, sosyal sermaye katmanlı bir yapıya sahip olabilir. Turizmin sosyo-kültürel etkilerine odaklandığında, turizmin bir toplumun sosyal sermayesini yok edip yerine yeni bir sosyal sermaye inşa edebileceği gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta olarak görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sosyal sermaye; ilişkilere dayanan (Field 2006) sosyal ilişkiler ve bunlara eşlik eden normlara ve güvene bağlı (Putnam 1995a) kurum ve kişilerin faaliyetlerini kolaylaştıran (Coleman, 1988) ve toplu olarak hareket etmeyi sağlayan (Putnam 1995a; Woolcock ve Narayan 2000) aynı zamanda da gelenekten, dinden ve tarihten beslenen (Fukuyama 2000) bir kaynaktır. Dolayısıyla, sosyal sermaye birikimini ifade etmede bu unsurlardan yararlanılabileceği açıktır. Bu noktada, belirtilen unsurlardan herhangi birinde görülebilecek iyileşme neticesinde, sosyal sermaye birikiminin artmasından da bahsedilebilecektir.

Sosyal sermaye ve turizm arasındaki ilişkiyi sorgulayan çalışmalarda, sosyal sermaye ve turizmin birbirini üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Moscardo vd. (2013) sosyal sermayenin bölgesel turizm gelişiminde olumlu ve olumsuz etkisine değinirken, Park vd. (2015) konuyu toplumların sosyal sermayesinin yüksek veya zayıf olması ile bağlantılı olarak işlemiştir. Mura ve Tavakoli (2014), Renno (2000) ve Jamieson (2014) sivil katılımı artıran turizm etkinliklerinin, bir toplumun sosyal sermayesinin inşasındaki önemine vurgu yapmışlardır. Sosyal sermayenin turizm üzerinde veya turizmin bir toplumun sosyal sermayesi üzerindeki sosyo-kültürel etkisinin yanı sıra, konuya pazarlama perspektifinden yaklaşan araştırmacılar (Nordin ve Westlund 2009; Lee vd. 2011; Zhao vd. 2011; Lee vd. 2013; Friedrichs Grängsjö ve Gummesson 2014) olduğu da görülmüştür. Bu çalışmalarda dikkat çeken en önemli nokta; sosyal sermayenin, kırsal turizmin geliştirilmesinde ve yerel halkın girişimci bir kimlik kazanmasında (Zhao vd. 2011; Karlsson 2003) etkili olabileceğidir. Bu açıklamalar bizi, özellikle son yıllarda üzerinde fazlasıyla durulan alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi amacıyla hazırlanan politika ve planlar doğrultusunda, sosyal sermayenin ülke/bölge turizminin gelişmesine yönelik gelecek projeksiyonlarında önemli bir yeri olduğu düşüncesine götürmektedir.

Günümüzde ulaşılan nokta düşünüldüğünde, farklı kültürler arasında yaşanan uluslararası turizm hareketliliğinden; turistlerin, yerel toplumun, işletmecilerin, çalışanların, fiziksel ve beşeri çevrenin, araçların ve kamu idarecilerinin etkilenmemesi mümkün değildir. Bu bağlamda, özellikle kamu idarecilerinin; özel sektör temsilcileri, mesleki birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile yakın bir ilişki ve işbirliği içerisinde bulunmaları, sahip olunan sosyal sermayenin korunması açısından önemli görülmektedir. Özel sektörde yer alan işletmecilerin de sosyal sermayenin önemli bir ayağı olan güven konusunun zarar görmemesi açısından, sunacakları ürün ve hizmetler ile ilgili olarak gerçekleştirdikleri reklam, satış ve imaj faaliyetlerini içeren pazarlama sürecinde, ürün ya da hizmeti kullanması hedeflenen turistlere -ki misafir olarak görülmektedir- doğru bilgilendirme yapılması gerekmektedir. Ürünün vaat edildiği şekilde turiste

sunulması, turistin hem işletmeye hem de işletmenin içinde bulunduğu topluma ve ülkeye karşı olan güvenin sarsılmasının önlenmesine yardımcı olacaktır. Aynı zamanda turizm ürün ve hizmetlerinin sunulduğu işletmelerde çalışanların, turistler ile doğrudan ilişki içerisinde olmaları nedeniyle bilinçlendirilmesi, karşılıklı olarak sosyal sermayenin zarar görmesini engelleyecektir.

Turizm, toplumsal yapıda bazı değişimlere yol açmaktadır. Bu değişimin rahatlıkla görülebildiği kurumlardan birisi ailedir. Turizm, aile bireyleri için gelir etkisi oluşturmuş ve özellikle kadının ailedeki rolünün değişimine yol açmıştır. Sahil kesimlerinde yer alan büyük ölçekli otel işletmelerinin, başta kat hizmetleri olmak üzere, önbüro ve yiyecek-içecek hizmetlerinde istihdam edilen kadınların çalışmaları buna örnek gösterilebilir. Turizmin aile kurumu üzerindeki başka bir etkisi de, yabancı ülke vatandaşları ile yapılan evliliklerde görülmektedir. Aile kurumunun kültürlerarası bir yapıya bürünmesi; çocuk bakımından, eğitim öğretime, yaşlı bakımından, din anlayışına kadar pek çok alışkanlığı da değiştirmekte ve mevcut sosyal sermayeyi dönüştürmektedir.

Günümüzde, özellikle turizm destinasyonlarında, turist-yerel halk ilişkisi en aza indirgenerek, turistler için tasarlanmış özel mekânlar bir paket halinde sunulur hale gelmiştir. Söz konusu destinasyonlarda, işletmeci ve turistler, yerel halktan ayrı, ancak kendi içlerinde ortak bir kültürü paylaşmaktadır. Bu paylaşım, turizmin de kendi içinde bir sosyal sermayesinden bahsedebileceğimizi göstermektedir. Bazı turizm etkinlikleri yerelden tamamen ayrı gerçekleştirilirken, kırsal turizm etkinlikleri gibi bazı turizm etkinlikleri turist ile yerel halk arasındaki yakınlığı gerektirmektedir. Turist ve yerel halk iletişimini gerekli kılan durumlarda, sosyal sermayenin turizm için ayrı bir önem ifade eden kültürel sermaye ve yine turizm işletmeleri için üzerinde özenle durulan beşeri sermaye kadar anlamlı olabileceği bir gerçektir. Özellikle, kırsal turizm alanlarında görülen turizm işletmeleri, bölgedeki sosyal sermayenin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Böyle bir değerlendirme, sosyal sermayenin girişimcilik faaliyetleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, turizm kanalıyla bazı geleneklerin ve değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması da mümkün olabilmektedir. Tarihi binaların restorasyonu ve geleneksel tatların turistlere sunulması gibi uygulamalar, turizmin korumacılık yönüne işaret etmekle birlikte sosyal sermayenin sürdürülebilirliğinde turizmin önemli olduğunu düşündürmektedir.

Konunun bir diğer yansıması, turizm kültürünün yerel halk çerçevesinden okunmasıyla görülebilecektir. Turist-yerel halk ilişkisinin geçici olması ve turiste yabancı gözüyle bakılmasının, turizm etkinliklerine katılanların ayrıştırılmasına yol açtığı ifade edilebilir. Sosyal sermaye, bazı toplumlarda biz duygusunu geliştirmekteyken, etnik bir ayrıştırımcılığa da neden olabilmektedir. Bu noktaya gelindiğinde, sosyal sermayenin birleştirici yüzünün aksine, ötekileştirici yüzü ile karşılaşmaktayız. Aynı şekilde, böyle bir bütünleşme turistler için de itici olabilecek ve turistler, aidiyet bağı kuramadıkları bu toplumlardan kendilerini ayrıştıracaklardır.

Bu konu, turizm ve sosyal sermaye tartışmaları arasında, belki de görünmeyen bir çelişkiyi açığa çıkaracaktır. Ulus-aşırı seyahatlere konu olan turizm hareketliliğinin, sosyal sermayenin devamlılığını zorlaştırabileceği ifade edilebilirken, diğer taraftan da sosyal sermayesi yüksek toplumların, turizme karşı olumsuz bir yaklaşım sergileyebilecekleri ifade edilebilir. Bu nedenle, "sosyal sermayenin turizm etkinliklerinin artmasında doğrudan bir etkisi vardır" gibi bir yoruma gitmek tamamen doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Sosyal sermayenin yokluğu, sorunları da beraberinde taşımaktadır. Sosyo-kültürel ilişkilere odaklanan turizm deneyiminin, istenilen düzeyde gerçekleşmesi için söz konusu coğrafyada turizmi olumsuz etkileyebilecek unsurlara dikkat edilmelidir. Bu nedenle sosyal sermayenin zayıf olmasının, bir ülke ve bölge için ne anlama geldiğinin de sorgulanması gerekmektedir. Aktay (2001) sosyal sermayenin düşüşünün; insanların ortak bir hedefe doğru birbirleriyle eşgüdümsele eylemde bulunma isteğinin, arzularının veya koşullarının kaybolması anlamına geldiğine değinmiştir. Söz konusu yoksunluk ve/veya düşüş bireyselliğin ve yalnızlığın temel sonucu olarak işlenebilir. Aktay (2003) Türkiye'de 1999 depremi sonrası açığa çıkan seferberlik olgusuna değinerek, sosyal sermayenin olağanüstü durumlarda açığa çıktığına değinmiştir. Bu minvalde, sosyal sermayenin ancak birliktelik sonucunda bir birikim oluşturabileceği açıktır. Lin'in (2001) çalışmasında yer verdiği gibi, birbirine benzeyen insanları birbirine bağlayan güçlü bağlar, ilgisi ortak insanları buluşturan mekânlarda turizm talebini de birbirine bağlayacak ve güçlendirecektir.

Sosyal sermaye, zengin ve yoksullar için farklı bir anlam ifade ettiği gibi turist ve yerel halk için de farklı bir anlam ifade edebilecektir. Bu nedenle turizm ile ilişkisi noktasında, sosyal sermayenin iki farklı karakteri olduğu yorumu yapılabilecektir. Bunlardan birincisi sosyal sermayenin çekici karakteri, ikincisi ise itici karakteridir. Sosyal sermayenin turizm açısından çekici karakteri yerel halk ve yabancı (turist)

arasındaki açık bir kimliğe, itici karakteri ise yabancıya karşı, yerel halkın kendi arasında oluşturduğu kapalı bir kimliğe işaret eder. Bu bakış açısıyla turizm; kültürleri kaynaştırarak, işletmeler ve kurumlar arasındaki ilişkileri geliştirerek ve değerleri gelecek nesillere aktararak aracı ve dayanışmacı sosyal sermayeye kaynaklık edecektir. Bununla birlikte, sosyal sermaye; bölgesel turizm gelişimi ile sürdürülebilirliğinde ve girişimcilik faaliyetlerinde olumlu etki oluşturabilecektir. Ancak olumsuz toplumsal etkileri nedeniyle turizm, bir ülke veya bölgenin sosyal sermayesini zedeleyebileceği gibi, sosyal sermaye de ayrıştırmacı yönüyle turizm faaliyetlerinin yürütülmesinde sorunlara yol açacaktır. İki olgunun birbiri üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olabilecektir. Bu nedenle sosyal sermayenin turizm ile ilgisinin analizinde yerel halkın, çevrenin ve turistlerin ilgi ve beklentilerinin birlikte yorumlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKTAY, Yasin (2001). "Karizma, Popüler Kültür ve Faşizm", *Tezkire. Düşünce Siyaset, Toplum Bilim Dergisi*. Y. 10, S. 22, s. 22-40.
- AKTAY, Yasin (2003). "Türkiye'de Bir Toplumsal Sermaye Olarak Karizma", *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kültür ve Kongre Merkezi. 3-5 Aralık 2003.
- AKTAY, Yasin (2005). "Türk Siyasi Düşüncesinde Kayıp Halka: Siyasal (Kemalizm, Sosyalizm ve İslamcılık)", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Y. 10, S.19, s. 35-59.
- ALANYA BELEDİYESİ (2015). "43 Ülkeden Gelin Aldık", <http://www.alanya.bel.tr/Haber/8324/43-ULKEDEN-GELIN-ALDIK>-(Erişim: 22.04.2015).
- ARCODIA, Charles ve WHITFORD, Michelle (2006). "Festival Attendance and the Development of Social Capital", *Journal of Convention & Event Tourism*, Vol: 8, No: 2, pp. 1-18.
- BJØRNSKOV, Christian ve SVENDSEN Gert Tinggaard (2003). "Measuring Social Capital-is There a Single Underlying Explanation?" *Department of Economics Aarhus School of Business. Working Paper*. 03-5.
- BOURDIEU, Pierre (1986). "The Forms of Capital", in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (New York, Greenwood), (Ed. J. Richardson), pp. 241-258.
- BROWN-GRAHAM, Anita, R. (2003). "The Missing Link: Using Social Capital to Alleviate Poverty. Popular Government", *Magazine. Special Issue: Perspectives on Poverty in North Carolina*, Vol: 68, No: 3, pp. 32-41.
- COLEMAN, James Samuel (1988). "Social Capital in the Creation of Human Capital", *The American Journal of Sociology*. Vol. 94, Supplement: *Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure*, pp. 95-120.
- COLEMAN, James Samuel (1994). *The Foundation of Social Theory*, Harvard University Press Paperback Edition.
- CASADO-DÍAZ, María A., CASADO-DÍAZ, Ana B. ve CASADO-DÍAZ, Jose M. (2014). "Linking Tourism, Retirement Migration and Social Capital", *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*. Vol: 16, No: 1, pp. 124-140.
- CASADO-DÍAZ, María Angeles (2012). "Social Capital in the sun: Bonding and Bridging Social Capital Among British Retirees" (Chapter 6), in *Lifestyle Migration. Expectations, Aspirations and Experiences*, (Ed. Michaela Benson ve Karen O'Reilly), Ashgate Publishing, Ltd. pp. 87-102.
- DURKHEIM, Emile (2006). *Toplumsal İşbölümü*, (çev. Özer Ozankaya), 1. Basım. İstanbul: Cem Yayınevi.
- FIELD, John (2006). *Sosyal Sermaye*, (çev. Bahar Bilgen ve Bayram Şen), 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- FRIEDRICHS GRÄNGSJÖ, Yvonne von ve GUMMESSON, Evert (2006), "Hotel Networks and Social Capital in Destination Marketing", *International Journal of Service Industry Management*, Vol: 17, No: 1, pp. 58-75.
- FROMM, Erich (2006). *Sağlıklı Toplum*, (çev. Yurdanur Selman & Zeynep Tanrısever), 4. Baskı. Payel Yayınevi: İstanbul.
- FOXTON, Frederic ve JONES Richard (2011). "Social Capital Indicators Review", Office for National Statistics. http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171766_233738.pdf. (Erişim: 20.04.2014).
- FUKUYAMA, Francis (2000). "Social Capital and Civil Society", *International Monetary Found Working Paper*. No: 00/74
- FUKUYAMA, Francis (2001). "Social Capital, Civil Society and Development", *Third World Quarterly*, Vol: 22, No: 1, pp. 7-20.
- FUKUYAMA, Francis (2002). "Social Capital and Development: The Coming Agenda", *SAIS Review*, Vol: 22, No: 1, pp. 23-37.
- FUKUYAMA, Francis (2009). *Büyük Çözüm İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması*, (çev. Hasan Kaya), Profil Yayıncılık: İstanbul.
- GAUNTLETT, David (2011). *Making is Connecting: The Social Meaning of Creativity, From DIY and Knitting to YouTube and Web 2.0*. Polity Press. <http://www.makingisconnecting.org/gauntlett2011-extract-sc.pdf>. (Erişim: 02.04.2015).
- GROOTAERT, Christiaan (1997). "Social Capital: The Missing Link?" in *World Bank, Expanding the Measure of Wealth: Indicators of Environmentally Sustainable Development*, Washington, DC. pp. 77-93.
- HALPERN, David (2005). *Social Capital*, USA: Polity Press.
- HANIFAN, Lyda, J. (1916). "The Rural School Community Centre", *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, Vol: 67, September, pp: 130-138.
- HARRISS John ve DE RENZIO, Paola (1997). "Policy Arena. 'Missing Link' or Analytically Missing?: The Concept of Social Capital", *Journal of International Development*, Vol: 9, No: 7, pp. 919-937.
- HARRISS John ve DE RENZIO, Paola (2010). "Sosyal Sermaye Kavramı: "Kayıp Halka" mı Yoksa Analitik Olarak mı Kayıp? Bibliyografik Bir Giriş Denemesi", (çev. Meltem Çelik & Mehmet Şahin M.), içinde. *Sosyal Sermaye Kuram - Uygulama - Eleştiri*, (der. Mehmet Murat Şahin ve Ahmet Zeki Ünal), Değişim Yayınları. İstanbul. s.7-39.
- JAMIESON, Nigel (2014). "Sport Tourism Events as Community Builders-How Social Capital Helps the "Locals" Cope", *Journal of Convention & Event Tourism*, Vol: 15, No: 1, pp. 57-68.
- JÖHANNESON, Gunnar Þór, SKAPTADÓTTIR, Unnur Dís ve BENEDIKTSSON, Karl (2003). "Coping With Social Capital? The Cultural Economy of Tourism in The North", *Sociologia Ruralis*, Vol: 43, No: 1, pp. 3-16.
- JONES, Samantha (2005). "Community-Based Ecotourism. The Significance of Social Capital", *Annals of Tourism Research*, Vol: 32, No: 2, pp. 303-324.
- KARAGÜL, Mehmet ve MASCA, Mahmut (2005). "Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.1, s. 37-52.

- KARLSSON, Sven Erik (2005). "The Social and the Cultural Capital of a Place and Their Influence on the Production of Tourism: A Theoretical Reflection Based on an Illustrative Case Study", *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, Vol: 5, No: 2, pp. 102-115.
- KAYA, Mahmut (2012). "Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları", *Birey ve Toplum*, Y. 2, S. 4, s. 111-132.
- LEE, Byeong Cheol (2011). "The Impact of Social Capital and Social Networks on Tourism Technology Adoption for Destination Marketing and Promotion: A Case of Convention and Visitors Bureaus", *Doctoral Dissertation*. University of Illinois at Urbana-Champaign.
- LEE, Byeong Cheol, CHO, Jimin ve HWANG, Doohyun (2013). "An Integration of Social Capital and Tourism Technology Adoption- A Case of Convention and Visitors Bureaus", *Tourism and Hospitality Research*, Vol: 13, No: 3, pp. 149-165.
- LIN, Nan (1999). "Building a Network Theory of Social Capital", *Connections*, Vol: 22, No: 1, pp. 28 -51
- LIN, Nan (2001). *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*, Cambridge: Cambridge University Press.
- LIN, Nan. (2010). "Sosyal Sermaye Network Kuramının İnşası", (Çev. Adem Öğüt & Cihat Erbil), içinde. *Sosyal Sermaye Kuram - Uygulama - Eleştiri* (der. Mehmet Murat Şahin ve Ahmet Zeki. Ünal), Değişim Yayınları. İstanbul. s. 171-215
- LOURY, Glenn C. (1977). "A Dynamic Theory of Racial Income Differences", in *Women, Minorities, and Employment Discrimination*, (eds. Phyllis A. Wallace and Annette LaMond), Lexington, MA: Heath. pp. 153-186.
- LOURY, Glenn C. (1989). "Why should we care about group inequality?" (Chapter 9), in *The Question of Discrimination. Racial Inequality in the U.S. Labor Market*. (eds. Steven Shulman ve William Darity). Wesleyan University Press. Middletown, Connecticut. pp. 268-299.
- MACBETH, Jim, CARSON, Dean ve NORTHCOLE, Jeremy (2004). "Social Capital, Tourism and Regional Development: SPCC as a Basis for Innovation and Sustainability", *Current Issues in Tourism*, Vol: 7. No: 6, pp. 502-522.
- MOSCARDO, Gianna, SCHURMANN, Andrea; KONOVALOV, Elena; MCGEHEE, Nancy G. (2013). "Using Tourism to Build Social Capital in Communities: New Pathways to Sustainable Tourism Futures", pp. 219-236. BEST EN Think Tank XIII Engaging Communities in Sustainable Tourism Development. http://researchonline.jcu.edu.au/28368/1/28368_Moscardo_etal_2013.pdf. (Erişim: 24.05.2014).
- MUBANGIZI, Betty Claire (2003). "Drawing on Social Capital for Community Economic Development: Insights From a South African Rural Community", *Oxford University Press and Community Development Journal*, Vol: 38. No: 2, pp. 140-150.
- MURA, Paolo ve TAVAKOLİ, Rokhshad (2014). "Tourism and Social Capital in Malaysia", *Current Issues in Tourism*, Vol: 17. No: 1, pp. 28-45.
- NASH, Denison ve SMITH Valene L. (1991). "Anthropology and Tourism", *Annals of Tourism Research*, Vol: 18. No: 1, pp. 12-25.
- NILNOPPKUN, Attama (2012). "Enhancing Social Capital Through Networking for Sustainable Tourism Development: An Application to Khon Kaen Province, Thailand", *Sociology Study*, Vol: 2. No: 10, pp. 767-778.
- NORDIN, Sara ve WESTLUND, Hans (2009). "Social Capital and the Life Cycle Model: The Transformation of the Destination of Are", *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, Vol: 57. No: 3, pp. 259-284.
- NORRIS, Pippa (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activitism*, Cambridge University Pres.
- OECD. (2001). "The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital. Education and Skills. Organization For Economic Co-Operation and Development (OECD)", Paris. <http://www.oecd.org/site/worldforum/33703702.pdf>. [Erişim: 19.04.2014].
- O'REILLY, Karen (2007). "The Rural Idyll, Residential Tourism and the Spirit of Lifestyle Migration", *In Association of Social Anthropologist Conference, London: London Metropolitan University. Retrieved October*, Vol: 28.
- O'REILLY, Karen ve BENSON, Michaela (2012). "Lifestyle Migration: Escaping to the Good Life?" (Chapter 1). in *Lifestyle Migration. Expectations, Aspirations and Experiences*, (Ed. Michaela Benson ve Karen O'Reilly), Ashgate Publishing, Ltd. pp. 1-14.
- ÖZTAŞ, Nail (2007). "Sosyal Sermayenin Ağbağ Kuram(lar): Dayanımcı ve Aracı Sosyal Sermaye", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 40, S. 3, s. 79-98.
- PARK, Duk-Byeong; LEE, Kwang-Woo; CHOI, Hyun-Suk ve YOON, Yoosik. (2012). "Factors Influencing Social Capital in Rural Tourism Communities in South Korea", *Tourism Management*, Vol: 33, No: 6, pp. 1511-1520.
- PARK, Duk-Byeong, NUNKOO, Robin ve YOON, Yoo-Shik. (2015). "Rural Residents' Attitudes to Tourism and The Moderating Effects of Social Capital", *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, Vol: 17, No: 1, pp. 112-133.
- PUTNAM, Robert D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton Universty Press. New Jersey
- PUTNAM, Robert D. (1995a). "Tuning in, Tuning out: the Strange Disappearance of Social Capital in America", *Political Sciences and Politics*, Vol: 28, No: 4, pp. 664-683.
- PUTNAM, Robert D. (1995b). "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", *Journal of Democracy*, Vol: 6, No: 1, pp. 65-78.
- PUTNAM, Robert D. (1996). "Who Killed Civic America", *Prospect, March*, No: 6, pp: 66-72.
- REFERANS GAZETESİ (2006). "Ege'ye Yerleşen Yabancılar Artık Kendi Mahallesini Kuruyor", <http://v3.arkitera.com/h11322-egeye-yerlesen-yabancılar-artık-kendi-mahallesini-kuruyor.html>. (Erişim: 22.04.2015).
- RENNO, Lucio R. (2000). Microfoundations of Social Capital: Membership to Associations in Latin America; Prepared for Delivery at the 2000 Meeting of the Latin American Studies Association Hyatt Regency Miami. March 16-18. <http://www.paulrich.net/papers/lasa2k/renno.pdf>. (Erişim: 24.05.2014).
- SENNETT, Richard (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları. 3. Basım. İstanbul.
- STONE, Wendy (2001). *Measuring Social Capital. Towards a Theoretically Informed Measurement Framework for Researching Social Capital in Family and Community Life*, Research Paper No. 24. Australian Institute of Family Studies. Printed by XL Printing.
- STONE, Wendy ve HUGHES, Jody (2002). "Measuring Social Capital: Towards a Standardised Approach. Paper Presented at the 2002 Australasian Evaluation Society International Conference". Wollongong. Australia, October/November. <http://www.aifs.org.au/institute/pubs/RP24.pdf>. (Erişim: 14.05.2014).
- TEMPLE, Jonathan (2000). *Growth Effect of Education on Social Capital in the OECD Countries*, OECD Economics Department Working Paper No: 263. OECD Publishing.
- TONNIES, Ferdinand (1957). *Community and Society Gemeinschaft und Gesellschaft*, (Translated and Edited by Charles P. Loomis), Dover Publications, Inc, Mineola, New York.
- TONNIES, Ferdinand (2000). "Gemeinschaft ve Gessellschaft", (çev. Ahmet Aydoğan), içinde. *Şehir ve Cemiyet*. İz Yayıncılık, s. 185-217.
- TRUNDLE, Catherine (2012). "Romance Tourist, Foreign Wiefs or Retirement Migrants? Cross-cultural Marriage in Florance, Italy" (Chapter 4), in *Lifestyle Migration. Expectations, Aspirations and Experiences*, (Ed. Michaela Benson ve Karen O'Reilly), Ashgate Publishing, Ltd. pp: 51-68.
- TÜRKÖNE, Mümtazer (2005). *Türkiye'nin Kayıp Halkası*, Etkileşim Yayınları. İstanbul.

- VAN DETH, Jan W. (2008). "Measuring Social Capital", içinde. *The Handbook of Social Capital*. Dario Castiglione, (ed. Jan W. Van Deth ve Guglielmo Wolleb), New York: Oxford University Press. pp. 150-177.
- WHITELEY, Paul. F. (2000). "Economic Growth and Social Capital", *Political Studies*, Vol: 48, No: 3, pp. 443-466.
- WOOLCOCK, Michael ve NARAYAN, Deepa (2000). "Social Capital: Implications For Development Theory, Research, and Policy", *The World Bank Research Observer*, Vol: 15, No: 2, pp. 225-249.
- UNWTO (2014). Glossory of Tourism Terms, https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/staticunwto/Statistics/Glossary_of_terms.pdf. (Erişim: 20.04.2015).
- UNWTO (2015). "UNWTO Tourism Highlights 2015 Edition". <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899>. (Erişim 14.07.2015).
- USAK (2008). "Yerleşik Yabancıların Türk Toplumuna Entegrasyonu", USAK Raporları No: 08-04. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu. Ankara.
- WORLD VALUES SURVEY (2015a). "What we do", <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>. (Erişim: 17.01.2015).
- WORLD VALUES SURVEY (2015b). "Data & Documentation/ Online Analyses", <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>. (Erişim: 17.01.2015).
- ZAHRA, Anne ve MCGEHEE, Nancy Gard (2013). "Volunteer Tourism: A Host Community Capital Perspective", *Annals of Tourism Research*, Vol: 42, July, p. 22-45.
- ZHAO, Weibing, RITCHIE, J.R. Brent ve ECHTNER, Charlotte M. (2011). "Social Capital And Tourism Entrepreneurship", *Annals of Tourism Research*, Vol: 38, No: 4, pp. 1570-1593.